

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

СУПРУНОВСЬКИЙ Андрій Іванович

УДК 340.12:314.7

МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових вчень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
ЗАВАЛЬНЮК Володимир Васильович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
ректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КРИЖАНОВСЬКИЙ Анатолій Федорович,
Міжнародний гуманітарний університет,
професор кафедри теорії та історії
держави і права;

кандидат юридичних наук, доцент
МАТВЄЄВА Лілія Георгіївна,
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
доцент кафедри теорії держави і права

Захист відбудеться 7 жовтня 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий « ____ » _____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Упродовж останніх десятиліть міграція набула рис глобальної проблеми сучасності, вона тісно пов'язана з питаннями внутрішньої та зовнішньої безпеки держав і потребує широкомасштабного міжнародного співробітництва щодо врегулювання всіх аспектів цього явища. Міграційні переміщення за всіх часів були своєрідним індикатором реагування населення на зміни, що відбуваються в економічному, політичному та соціальному житті будь-якого суспільства. Їх обсяги, напрями і масштаби значною мірою свідчать про стабільність або ж, навпаки – нестабільність суспільного розвитку тієї чи іншої країни.

Оскільки міграція населення, набуваючи небачених раніше масштабів, досить швидко змінює реальну картину світу, актуалізуються вивчення та осмислення цього явища, його прогнозування та оптимізація як на рівні окремих держав, так і на рівні міждержавних утворень. Це повною мірою стосується й України, адже зі зростанням відкритості українського суспільства в Українській державі суттєво збільшилася міграція населення, що зумовлює потребу комплексного дослідження цього явища.

Сучасний стан правової системи України характеризується достатньою стабільністю, однак її формування є далеким від завершення. В Україні поки що не вироблено законодавчої бази, здатної ефективно впливати на міграційні потоки в інтересах суспільства. Незавершеність цього процесу є очевидною при зверненні до міграційного права, що є колізійним не тільки через різноманіття його джерел, але й через невизначеність його основних засад, предмета й методу правового регулювання. У міграційних процесах діють не тільки правові, але й інші соціальні регулятори. Це зумовлює можливість послаблення права як регулятора суспільних відносин і правової системи в цілому. Тим часом, формування правової системи і галузевого права – це одночасний, взаємопов'язаний та взаємообумовлений процес, оскільки розвиток елементів галузевого права є конкретизацією і розвитком усієї правової системи.

Формування в Україні міграційного права зорієнтовано на визнання економічної доцільності імміграції для країни і в той же час держава визнає небезпеку деяких її латентних форм. Так, інституціоналізація норм міграційного права в Україні супроводжується серйозними суперечностями, що мають, ймовірно, не лише юридичне підґрунтя. Ситуацію у цій сфері загострює і той факт, що право, яке регулювало міграційні правовідносини в Радянському Союзі, виявилось неефективним у нових історичних умовах.

Законотворчість стосовно міграції в незалежній Україні здійснювалася спочатку розрізненими нормативно-правовими актами. Тривалий час правотворча ініціатива у сфері міграції мала регіональний характер, що й сьогодні іноді ще має місце. Закономірність такої ситуації пояснювалася, по-перше, необхідністю захисту інтересів областей, що зазнавали найбільшого тиску міграційних потоків, по-друге, інституціональною неоформленістю системи принципів та норм міграційного права, що відображають закономірності міграційних відносин.

Необхідність аналітичної оцінки специфіки правовідносин і правового регулювання у сфері міграції як підґрунтя для становлення міграційного права зумовлюється також особливостями внутрішньої та зовнішньої функцій держави. Водночас, правоустановча діяльність у зазначеній сфері публічних відносин напряму залежить від концепції національної безпеки і через призму цієї проблеми стосується не тільки всього суспільства в цілому, але й кожного громадянина, зокрема.

Науково-теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять роботи С. С. Алексєєва, А. П. Альохіна, Г. В. Атаманчука, П. П. Баранова, І. П. Голосніченка, В. М. Горшенєва, М. А. Дамірлі, Є. В. Додіна, В. В. Дудченко, В. В. Завальнюка, С. В. Ківалова, Л. В. Ковалю, М. К. Козюбри, В. К. Колпакова, О. Л. Копиленка, Н. М. Крестовської, А. Ф. Крижановського, Г. В. Мальцева, О. В. Малько, Л. Г. Матвєєвої, В. С. Нерсєсянца, Ю. М. Оборотова, М. П. Орзіха, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, Ю. О. Тихомирова, О. Ф. Фрицького, Є. О. Харитонова, В. М. Шаповала, Ю. С. Шемшученка та ін.

Дисертація підготовлена з урахуванням наукових розробок у сфері міграції таких провідних вітчизняних учених, як Ю. Бузицький, А. Бабенко, В. Колпаков, О. Кузьменко, О. Малиновська, В. Новік, В. Олефір, С. Пирожков, О. Піскун, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, Ю. Тодика, В. Трошинський, П. Чалий, С. Чехович, О. Шамшур, В. Шаповал, М. Шульга та ін., що мають важливе науково-практичне значення для подальшого дослідження сучасних міграційних процесів.

Останніми роками в Україні захищено ряд дисертацій, які містять науковий аналіз окремих аспектів міграційних процесів. Проте в них майже не досліджено проблематику становлення міграційного права як самостійної галузі права України. Міграційне право досліджується лише на галузевому рівні не як самостійна галузь права, а як його підгалузь.

Нормативну та емпіричну базу дослідження становлять чинне законодавство України, міжнародно-правові акти та зарубіжне законодавство, що відображають розвиток та правове регулювання міграційних процесів, а також дані офіційної статистики, матеріали преси та юридичної практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до програми Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Актуальні проблеми побудови демократичної, соціальної, правової держави відповідно до положень Конституції України», плану наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970) на 2006 – 2010 рр. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною наукових досліджень кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія» «Традиції та новації у правовому житті України (теоретичний аспект)».

Мета і завдання дослідження. Мету дисертаційного дослідження становлять: теоретичне з'ясування підстав для виокремлення міграційного права

як самостійної комплексної галузі; аналіз специфіки джерел, предмета, методу та принципів його регулювання; надання пропозицій щодо вдосконалення напрямів розвитку нової галузі права України – міграційного права.

Поставлена у дослідженні мета обумовлює вирішення таких завдань:

визначити та охарактеризувати підстави формування нової галузі системи права України – міграційного права;

визначити предмет і метод правового регулювання міграційного права України;

виявити специфіку джерел міграційного права України;

визначити принципи міграційного права як самостійної галузі права України;

обґрунтувати особливості міграційного права як комплексної галузі, а також визначити його місце в українському праві;

дослідити шляхи впливу норм європейського та міжнародного права на міграційне право України;

сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання міграційних відносин в Україні.

Об'єктом дослідження є міграція як правове явище.

Предметом дослідження є міграційне право як комплексна галузь у правовій системі України.

Методи дослідження. Дослідження здійснено з використанням загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, які ґрунтуються на принципах об'єктивного, всебічного та комплексного аналізу суспільних процесів і явищ у сфері правової охорони та регулювання розвитку міграційних процесів.

Діалектичний метод пізнання являє собою сукупність загальнонаукових пізнавальних засобів (аналізу, порівняння, аналогії, сходження від конкретного до абстрактного тощо), спрямованих на виявлення причин, витоків та наслідків досліджуваних явищ, їхніх суперечностей, зв'язків та взаємовідносин з іншими явищами. Так, за допомогою цього методу виявлено основні причини та наслідки формування міграційного права як комплексної галузі права у системі українського права. Визначено також єдність та протиріччя у сфері правового регулювання міграційних процесів [п.п. 1.1, 1.2, 1.3]. Формально-логічний метод використано для формування поняттєвого апарату дослідження. Зокрема цей метод сприяв об'єктивному відображенню юридичних конструкцій за допомогою формально-юридичної мови (спеціальні терміни), що дозволили шляхом формальних перетворень одержати нове знання про об'єкт дослідження [п.п. 1.2, 1.3, 2.1, 2.2]. За допомогою догматичного методу здійснено внутрішню юридичну обробку правового матеріалу, що дозволило сформувати визначення, дослідити поняття і категорії міграційного права як комплексної галузі міграційного права. Догматичний метод застосовано при аналізі нормативно-правових документів, що регулюють міграційні відносини [п.п. 1.3, 2.2, 2.3]. Порівняльно-правовий метод дозволив зіставити формальні та змістовні характеристики нормативної реальності міграційного права та міграційних правовідносин в Україні, країнах СНД та Європи. За його допомогою

проаналізовано відповідність законодавства України загальноновизнаним міграційним принципам і нормам міжнародного міграційного права [п.п. 3.1, 3.2, 3.3].

За допомогою історичного методу здійснено періодизацію розвитку міграційних процесів на території України, виокремлено його стадії (дорадянський період, радянський період, пострадянський період) та охарактеризовано специфіку кожної з них [п. 1.1]. Проаналізовано процес формування державної міграційної політики України та роль держави і права в регулюванні міграційними процесами [п. 3.3]. Системно-правовий метод дозволив, спираючись на принципи структурності, функціональності, ієрархічності, взаємозалежності системи й середовища, багатоаспектності існування та описування кожної системи, розглянути структуру міграційного права України, яка обумовлена системними зв'язками між його нормами та інститутами, що перебувають у певній підпорядкованості. Виокремлено міграційно-правові інститути: внутрішні (інститут імміграції, інститут еміграції, інститут виїзду за межі України, інститут свободи пересування територією України, інститут повернення репресованих осіб, раніше депортованих народів тощо) та змішані (інститут видачі фізичних осіб) [п. 1.4]. Статистичний метод використовувався при вивченні міграційної ситуації в Одеському регіоні, аналізі даних переміщення населення та правопорушень, що виникають у процесі цього переміщення [п.п. 2.3, 3.4]. Герменевтичний метод, який ґрунтується на сукупності принципів і методів тлумачення й інтерпретації юридичних текстів, надав можливість дослідити специфіку джерел міграційного права України, які мають комплексний характер, оскільки об'єднують і матеріальні, і процесуальні норми [п. 2.1].

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що воно є першим в Україні науковим дослідженням становлення нової галузі права – міграційного права у правовій системі України. Виокремлено критерії визнання міграційного права як самостійної комплексної галузі права шляхом обґрунтування особливостей предмета, методу, джерел та принципів міграційного права. Зокрема:

уперше:

міграційне право визначено як комплексну галузь українського права, яка є системою юридичних норм, що регулюють міграційні відносини, які виникають внаслідок в'їзду до країни, виїзду з країни, перебування або проживання на її території;

визначено, що міграційні правовідносини – це врегульовані нормами національного та міжнародного права відносини, пов'язані з просторовим переміщенням особи, а також з реалізацією прав, свобод і обов'язків осіб, які здійснюють переміщення;

визначено, що предметом міграційного права є система відносин, що виникають між учасниками міграційного процесу щодо в'їзду у країну, виїзду з країни, перебування та проживання на її території; методом міграційного права є сукупність способів та підходів щодо розкриття основного змісту міграційного права як комплексної галузі права в системі українського права;

доведено наявність специфіки джерел міграційного права, якою є сукупність нормативно-правових актів національного та міжнародного права;
набули подальшого розвитку положення щодо:
вдосконалення правового регулювання міграційних відносин в Україні;
впливу норм європейського та міжнародного права на міграційне право України.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення дисертації є внеском у подальший розвиток досліджень міграційного права як комплексної галузі українського права.

Основні положення, висновки й рекомендації дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – сформульовані в ній положення й висновки розвивають і доповнюють уявлення про систему права України взагалі, та міграційного права як її складової, зокрема;

юридичній практиці – при вдосконаленні міграційного законодавства України з урахуванням євроінтеграційних спрямувань Української держави;

освітній діяльності – при складанні навчальних планів і програм професійної підготовки фахівців з міграційного права, при підготовці посібників і викладанні спецкурсів з міграційного права.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія». Результати дослідження було апробовано на: Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 5 – 6 червня 2009 р.); Міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Актуальні проблеми теорії і історії прав людини, права і держави», присвяченій пам'яті учених-юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова (м.м. Львів – Одеса, 11 – 13 лютого 2010 р.); Міжрегіональній науково-практичній конференції «Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні» (м. Івано-Франківськ, 8 грудня 2009 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21 – 22 травня 2010 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право в умовах глобалізації: реалії і перспективи» (м. Сімферополь, 16 – 17 квітня 2010 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації знайшли відображення у 5 публікаціях, 3 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації визначається метою і завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, 3 розділів та 11 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 195 сторінок, із них основного тексту – 171 сторінка. Список використаних джерел включає 231 найменування і розташований на 24 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність та необхідність розгляду обраної теми дослідження, розкрито мету та головні дослідницькі завдання, об'єкт, предмет та методологічні засади дослідження, визначено наукову новизну та можливості практичного застосування роботи, наведено відомості про апробацію та публікації результатів дослідження. Ґрунтовна теоретична розробка міграційного права як комплексної галузі має привести до покращання здійснення теоретико-правового дослідження ролі, меж та засобів правового регулювання міграційних процесів, міграційно-правових відносин.

Розділ 1 «Теоретичні засади визначення міграційного права як галузі права України» складається з чотирьох підрозділів, присвячених визначенню міграційного права як комплексної галузі права, розвитку міграційних процесів в Україні, правовому врегулюванню цих процесів, поняттю та ознакам міграційного права України, системи міграційного права України.

Підрозділ 1.1. «Розвиток міграційних процесів у суспільстві та формування міграційного права України» присвячено аналізу історії становлення та розвитку міграційних процесів у суспільстві та міграційного права на теренах України. Визначено, що міграція населення є важливим чинником суспільного розвитку. Впливаючи на економіку, динаміку населення та інші соціальні інститути, міграції сприяють їх ефективному функціонуванню.

Здійснено періодизацію розвитку міграційних процесів на теренах України. Виокремлено три стадії: дорадянський період, радянський період, пострадянський період. У дорадянський і в радянський періоди міграційні процеси регулювалися лише єдиним суб'єктом регулювання – державою, і таке регулювання здійснювалося на основі адміністративно-командного управління, часом доповнювалося системою пільг, певною економічною та політичною доцільністю міграції. У пострадянський період до числа суб'єктів регулювання міграційних процесів, поряд із державою, включилися органи місцевого самоврядування, міжнародні та громадські організації. Починає домінувати державно-правове регулювання міграційних процесів.

Міграція – одна з найгостріших проблем сучасної цивілізації. Останніми десятиліттями спостерігається значне поживлення міграційних процесів, пов'язане з політичними і соціально-економічними потрясіннями в житті багатьох країн світу. Не залишилася осторонь від цих хворобливих процесів і Україна.

У теперішній час перед Україною стоїть завдання збереження своєї цілісності, зміцнення економічного, політичного та міжнародного статусу в світі. Від успішного вирішення проблеми міжнаціональних відносин залежить майбутнє мільйонів людей, частина з яких, будучи мігрантами, знаходиться у складному становищі.

У **підрозділі 1.2. «Правове регулювання міграційних процесів як об'єкт теоретичних досліджень»** розглянуто державно-правове регулювання міграційних процесів, що розуміється як діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, міжнародних та громадських організацій з управління міграційними процесами на основі дотримання прав і свобод людини

і громадянина з метою реалізації інтересів особи, суспільства і держави в рамках чинного міграційного законодавства України. Визначено, що суб'єкти та об'єкти державно-правового регулювання міграції в Україні являють собою єдине системне утворення, структурними елементами якого є: органи державної влади, місцевого самоврядування, міжнародні та громадські організації; іноземні громадяни, особи без громадянства, особи, які шукають притулку, біженці, вимушені переселенці, вимушено переміщені особи.

З урахуванням специфіки роботи існуючі наукові дослідження із цієї проблематики поділено на дві групи: 1) дослідження, що проводяться в рамках міграціології (тобто власне міграційної науки) та інших суспільних наук – політології, соціології, економіки, історії тощо); 2) спеціально-правові дослідження.

У *підрозділі 1.3. «Поняття та ознаки міграційного права України як комплексної галузі права»* визначено, що міграційне право України – це самостійна галузь національної правової системи, під якою необхідно розуміти науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, що становлять єдину самостійну галузь права. Вона являє собою внутрішню побудову, певний порядок організації та розміщення складових її частин, зумовлений характером міграційних відносин. Розглядаючи систему міграційного права України як внутрішню побудову, необхідно структурно виокремити її елементи – міграційно-правові норми та інститути міграційного права. Міграційне право України визначено як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з міграційними процесами фізичних осіб, визначенням правового статусу мігранта, а також закріпленням гарантій і обов'язків держави та її органів щодо утвердження і забезпечення статусу різних категорій мігрантів.

У *підрозділі 1.4. «Система міграційного права України: інституціональна і функціональна характеристики»* розглянуто структуру міграційного права України, яка зумовлена системними зв'язками між його нормами та інститутами, що перебувають у певному підпорядкуванні. Інтеграція та диференціація норм та інститутів зумовлені особливостями міграційно-правових відносин, якими вони регулюються. Під час розгляду системи міграційного права України як внутрішньої побудови, структурно виокремлено її елементи – міграційно-правові норми та інститути міграційного права. Визначено поняття норм міграційного права України, які є первинними структурними компонентами системи права. Вони видаються або санкціонуються уповноваженими на це державними органами, є загальнообов'язковими правилами поведінки для всіх суб'єктів міграційно-правових відносин. Охарактеризовано специфіку міграційно-правових норм. Виокремлено міграційно-правові інститути: внутрішні (інститут імміграції, інститут еміграції, інститут виїзду за межі України, інститут свободи пересування територією України, інститут повернення репресованих осіб, раніше депортованих народів тощо) та змішані (інститут видачі фізичних осіб).

Здійснено розмежування міграційно-правових інститутів за змістом, структурою, методами й завданнями правового регулювання. Виокремлено

прості й складні інститути міграційного права України. Досліджено міграційну ідеологію, міграційну правосвідомість, міграційну правову культуру, міграційно-правову практику.

Розділ 2 «Нормативно-функціональна характеристика міграційного права України» складається з 3 підрозділів і присвячений дослідженню нормативно-правового регулювання міграційного права як комплексної галузі права в системі права України. У ньому проаналізовано міграційно-правові відносини та статистичні дані міграційних процесів в Одеському регіоні.

У **підрозділі 2.1. «Джерела міграційного права України»** визначено специфіку джерел міграційного права України. Наголошено на тому, що джерела міграційного права України мають комплексний характер, оскільки об'єднують і матеріальні, і процесуальні норми. Виокремлено чинники, які впливають на формування джерел міграційного права України: множинність міграційних відносин; різноманітність їх об'єктів, що зумовлює різні види правових приписів. Визначено основні форми міграційного права: нормативно-правовий акт, правовий прецедент, правовий звичай, міжнародні договори. Зазначено, що існують два моменти, які мають принципове значення при підході до цієї проблеми. Перший – відносна самостійність проблем міграції в містах і сільській місцевості. Це пояснюється наявністю існуючих розбіжностей між: містом і селом; індустріальною та аграрною працею; умовами і способом життя міського і сільського населення. Другий – очевидна пов'язаність і складний взаємний вплив міграційних процесів, що відбуваються у міській і сільській місцевості. Останнє визначено як діалектична єдність і взаємодія причин міграції в районах переселення й поселення. Пояснення такого роду підсилювалися припущеннями щодо того, що сільські місцевості втрачають своє початкове призначення; на цій підставі було запропоновано розвивати міську інфраструктуру, яка могла б забезпечити всім необхідним прибуваюче населення. У зв'язку із цим у дослідженні аналізується роль міграції у зростанні великих міст.

У **підрозділі 2.2. «Поняття та загальна характеристика міграційно-правових відносин України»** розкрито значення міграційно-правових відносин України, визначається їх поняття. Указано на відсутність єдності у розумінні джерел та форм міграційного права. Досліджено природу міграційно-правових відносин, яка розкривається через зміст суб'єктивних прав, свобод і юридичних обов'язків суб'єктів міграційних правовідносин. Виокремлено особливості міграційних правовідносин. Своєрідність міграційно-правових правовідносин виявляється в особливостях правового регулювання самих міграційних процесів. Характерним видом міграційно-правових правовідносин є врегулювання правового статусу особи у відносинах з державою внаслідок міграційних процесів. Його специфічною рисою є визначеність суб'єктів правовідносин.

Охарактеризовано суб'єктно-об'єктний склад міграційно-правових відносин. До такого виду відносин зараховано статус іммігранта, статус репатріанта, статус трудівника-мігранта тощо.

Об'єктами міграційно-правових відносин є: територія, міграційні процеси, права, свободи й обов'язки мігранта та їх захист, діяльність органів державної

влади та органів місцевого самоврядування, інших державних органів щодо утвердження й забезпечення статусу мігранта тощо.

Розглянуто міграційну правоздатність та міграційну дієздатність суб'єктів міграційно-правових відносин. Здатність мати міграційні права й обов'язки визнається в Україні рівною мірою за кожною людиною незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану. Міграційна правоздатність виникає з моменту народження людини й припиняється з її смертю.

У підрозділі 2.3. «Юридична відповідальність у міграційному праві України» розглянуто специфіку юридичної відповідальності у міграційному праві України, проаналізовано її види (кримінально-правова, цивільно-правова, адміністративно-правова, дисциплінарна) та мету. Юридичну відповідальність у міграційному праві визначено як застосування до кожного (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), хто здійснив правопорушення у сфері міграційних відносин, у встановленому для цього процесуальному порядку заходів державного примусу, передбачених санкцією порушеної норми. Указано на те, що види юридичної відповідальності не слід плутати з порядком їх реалізації: відповідальність у судовому, адміністративному чи в іншому порядку. Один і той самий вид відповідальності може здійснюватися в одній або в кількох формах.

Зазначено, що одним із негативних явищ, які серйозно впливають на стан національної безпеки, громадського порядку та на рівень злочинності в Україні, є нелегальна міграція, тобто незаконне переміщення іноземних громадян та осіб без громадянства через державний кордон поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю, або при використанні підроблених документів, візи (або без таких) або перебування на території країни без належного дозволу компетентних державних органів.

Міжнародний досвід свідчить, що нелегальна міграція вийшла за межі окремих держав і являє собою серйозну проблему. Останнім часом вона перетворилася на помітний дестабілізуючий фактор у сфері правопорядку.

Розділ 3 «Перспективи розвитку міграційного права України» складається з 4 підрозділів, в яких представлено аналіз процесу реформування міграційного права України в контексті євроінтеграційних процесів, а також загальних глобалізаційних тенденцій правового розвитку.

Підрозділ 3.1. «Глобалізація та розвиток міграційного права України» присвячено дослідженню проблеми міжнародної міграції у трьох вимірах – міжнародному, європейському та національному. Виявлено перспективні напрямки подальших досліджень у міграційному праві, що пов'язані із співвідношенням національного і міжнародного права. З огляду на це загальновизнані міграційні принципи і норми міжнародного міграційного права, міжнародні договори України у міграційній сфері є складовими національної правової системи України.

Охарактеризовано найважливіші риси нової міграційної ситуації у світі, а саме: безпрецедентне розширення масштабів міжнародної міграції і формування своєрідної «нації мігрантів»; розширення географії міжнародних міграцій,

залучення до орбіти світових міграцій практично всіх країн і територій світу; зміна структури міграційних потоків відповідно до потреб глобального ринку праці; набуття визначального значення економічною і, перш за все, трудовою міграцією; неухильне зростання нелегальної імміграції; збільшення масштабів і розширення географії вимушених міграцій; зростання значущості міжнародної міграції населення в демографічному розвитку світу і, перш за все, приймаючих країн; суперечність між національним і транснаціональним регулюванням міграційних потоків. Визначено, що для України основною вимогою сьогодення є спрямування глобалізму не лише на осмислення світових проблем і процесів, але й, передусім, на наукове забезпечення управління сучасним світовим розвитком. Суперечливість і турбулентність цього розвитку вимагає активного пошуку стабілізуючих, урівноважуючих механізмів управління надскладними глобальними відносинами й процесами в інтересах виживання людства.

У підрозділі 3.2. «Європейські засади у сфері регулювання міграційних процесів та їх впровадження в Україні» визначено загальні риси сучасної міграційної політики в рамках ЄС, стан, який склався на території Європи в рамках боротьби з нелегальною міграцією, а також виокремлено основні міжнародно-правові акти, зміст яких безпосередньо або опосередковано регламентує статус мігрантів і біженців, наведено систему найбільш авторитетних європейських організацій, діяльність яких робить істотний внесок у розвиток і захист прав і свобод осіб, які беруть участь у процесі міграції, а також розглянуто можливі шляхи вирішення проблеми нелегальної міграції. Проаналізовано зміст основних міжнародно-правових актів, які регулюють статус мігрантів у межах ЄС. У зв'язку з активізацією і зростанням інтеграційних процесів між державами, у тому числі збільшенням міграційних процесів у світі, актуалізуються питання появи особливого за своєю природою системного комплексу міжнародних норм – права міждержавних об'єднань, що є системою в рамках загального міжнародного права. Охарактеризовано основні порушення міграційного права в процесі інтеграції України у Європейське співтовариство. Зокрема, порушеними можуть бути норми, що встановлюють: в'їзд і виїзд із відповідної держави або групи держав (держав-учасниць Шенгенських угод). Проаналізовано основні напрями попадання мігрантів до Європи та відзначено, що на сьогоднішній день простежується два чітко виокремлених напрями міграції. Це «Схід – Захід» і «Південь – Північ». Зазначено, що нагальною потребою для України є порівняльний аналіз права Євросоюзу та актів законодавства України з метою реформування українського міграційного законодавства відповідно до стратегічного завдання вступу України до Євросоюзу.

У підрозділі 3.3. «Перспективи реформування міграційного права в Україні» звернуто увагу на існуючі проблеми у становленні та функціонуванні міграційного права як комплексної галузі права в Україні. Окреслено перспективи реформування правовідносин у цій сфері. Указано на доцільність використання європейського досвіду при розробці й реалізації міграційної політики в Україні. Ще з перших років незалежності перед Україною постала проблема масових переміщень значних груп мігрантів, зокрема проблема

відсутності будь-якого законодавства, яке регулювало би процеси переміщення мігрантів, та чіткої міграційної політики. Захист прав іммігрантів в Україні є предметом неабиякої уваги не тільки законодавця, але й чисельних неурядових організацій, науковців та правозахисників. Міграційні процеси в Україні регулює Конституція України, ряд міграційних законів, серед яких важливе місце посідають Закони України «Про імміграцію», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні», «Про біженців», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», «Про громадянство» та інші нормативно-правові акти. Однак діюче міграційне законодавство, на жаль, не дозволяє забезпечити належний рівень правової захищеності та реалізації конституційних прав та свобод мігрантів в Україні, беручи до уваги наявність великої кількості прогалин та колізій в законодавстві, що у поєднанні з неоднозначною правозастосовною практикою призводить до непоодиноких випадків порушення прав мігрантів. Така ситуація свідчить про необхідність реформування діючого міграційного законодавства з метою приведення його норм у відповідність до загальної концепції захисту прав і свобод людини.

Проаналізовано основні напрямки реформування міграційного законодавства та вказано на необхідність приведення норм міграційного законодавства у відповідність до міжнародних та європейських стандартів захисту прав людини, зокрема: а) приведення діючого законодавства у відповідність до міжнародних угод та договорів, які ратифіковано Україною у встановленому законом порядку; б) визначення та усунення внутрішніх протиріч, прогалин та колізій в законодавстві; в) усунення розрізненості нормативного регулювання шляхом приведення у відповідність один до одного законів України, що встановлюють правовий статус різних категорій мігрантів, та кодифікацію міграційного законодавства.

У *підрозділі 3.4. «Міграційна ситуація в Одеському регіоні»* надано аналіз статистичних даних розвитку міграційних процесів в Одеському регіоні. На основі вивчення практики міграційних процесів Одеської області надано пропозиції щодо вдосконалення міграційного законодавства в Україні з покращання роботи міграційних органів. Проаналізовано статистичні дані та наведено приклади погіршення ситуації, яка склалася в урегулюванні міграційних процесів в Одеському регіоні, а саме: недостатнє фінансування міграційних органів у державі, неефективність нормативно-правової бази. Охарактеризовано також доцільність міграційної амністії. Питання щодо доцільності проведення в Україні міграційної амністії було розглянуто на засіданні Координаційної Ради з міграційних питань в Одеській області. Воно викликало значний інтерес з боку громадських організацій. На початковому етапі міграційну амністію застосовано, у першу чергу, до громадян колишнього СРСР, які вже багато років живуть в Україні, але з огляду на різні причини не мають законних підстав для перебування на її території.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне обґрунтування виокремлення

міграційного права як комплексної галузі права України.

Основні висновки дисертаційного дослідження:

1. Державно-правове регулювання міграційних процесів визначено як діяльність органів державної влади, громадського самоврядування, міжнародних та громадських організацій з управління міграційними процесами на основі дотримання прав і свобод людини і громадянина з метою реалізації інтересів особи, суспільства і держави в рамках чинного міграційного законодавства України. Визначено суб'єкти та об'єкти державно-правового регулювання міграції в Україні, що являють собою єдине системне утворення, структурними елементами якого є органи державної влади, місцевого самоврядування, міжнародні та громадські організації, так само як і самі мігранти в особі іноземних громадян, осіб без громадянства, осіб, які шукають притулку, біженців.

2. Міграційне право України – це самостійна галузь національної правової системи, під якою необхідно розуміти науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, що становлять єдину самостійну галузь права. Вона являє собою внутрішню побудову, визначений порядок організації й розміщення складових її частин, зумовлений характером міграційних відносин. Розглядаючи систему міграційного права України з точки зору внутрішньої побудови, необхідно структурно виокремити її елементи – міграційно-правові норми та інститути міграційного права.

3. Міграційні правовідносини розглянуто як відносини, що виникають між учасниками міграційного процесу з приводу реалізації їх прав та обов'язків, пов'язаних із в'їздом у країну, виїздом з країни, перебуванням та проживанням на її території. Основою міграційних правовідносин в Україні є права і свободи людини, закріплені міжнародними правовими документами, Конституцією України, іншими нормативними правовими актами, що регулюють правовідносини у сфері міграції. Українське міграційне законодавство до суб'єктів міграційних правовідносин зараховує іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, осіб, які шукають притулку, вимушених переселенців, вимушено-переміщених осіб, які є безпосередніми учасниками міграційних процесів. Об'єктами міграційних правовідносин є права і свободи людини й громадянина, які знайшли своє нормативне закріплення у міграційному законодавстві. Розвиток міграційних правовідносин пов'язаний з розширенням правового поля міграційних процесів на основі послідовної реалізації прав і свобод людини і громадянина з метою найбільш повного задоволення інтересів усіх учасників міграційних процесів, використання потенціалу міграції для соціально-економічного розвитку країни.

4. Зазначено, що предмет правового регулювання міграційного права є значно вужчим за правове поле, яке охоплює міграційне законодавство. Він вичерпується сукупністю правовідносин, що виникають із приводу прав і обов'язків осіб, які здійснюють міграцію. Відповідно, міграційне право – це система юридичних норм, що регулюють міграційні відносини, пов'язані з в'їздом у країну, виїздом з країни, перебуванням або проживанням на її території. Методи правового регулювання зводяться до системи, що складається

з двох елементів: 1) імперативний, що відображує неухильно реалізацію конституційних вимог у міграційних правовідносинах; 2) диспозитивний, що відображує юридичну рівність суб'єктів міграційних правовідносин, їх автономію, правоздатність і можливість відстоювання суб'єктивного права. Функції міграційного права, спрямовані на реалізацію цілей державної міграційної політики та її завдань, можуть бути охарактеризованими як регулятивно-статичні, зорієнтовані на збереження і розвиток економічного, політичного і соціально-культурного фундаменту суспільства; регулятивно-динамічні, що встановлюють компетенцію суб'єктів, державно-правові охоронні функції, спрямовані на реалізацію інтересів усіх учасників міграційних правовідносин.

5. Розглянуто структуру міграційного права України, яка обумовлена системними зв'язками між його нормами та інститутами, що перебувають у певній підпорядкованості. Інтеграція й диференціація норм та інститутів обумовлені особливостями міграційно-правових відносин, якими вони регулюються.

6. Норми міграційного права України є первинними структурними компонентами системи. Вони видаються або санкціонуються уповноваженими на це державними органами, є загальнообов'язковими правилами поведінки для всіх суб'єктів міграційно-правових відносин.

7. Виокремлено внутрішні та змішані міграційно-правові інститути. Так, внутрішніми інститутами є: інститут імміграції, інститут еміграції, інститут виїзду за межі України, інститут свободи пересування територією України, інститут повернення репресованих осіб, раніше депортованих народів тощо. Прикладом змішаного інституту міграційного права України може бути інститут видачі фізичних осіб, оскільки суспільні відносини, що складаються у цій сфері, не можуть бути врегульованими лише однією галуззю права. Саме здійснення видачі фізичної особи, яке пов'язано з перетинанням державного кордону України, є предметом міграційного права України, інші питання – питанням кримінального та кримінально-процесуального права України.

8. До міграційної правової системи, крім сукупності юридичних засобів, інституційних органів, що функціонують в її межах, включено міграційну ідеологію, міграційну правосвідомість, міграційно-правову культуру, міграційно-правову практику тощо.

9. Виявлено перспективні напрямки подальших досліджень у міграційному праві, що пов'язано із взаємодією та взаємозв'язком національного й міжнародного права. З огляду на це загальновизнані міграційні принципи і норми міжнародного міграційного права, міжнародні договори України у міграційній сфері є складовими національної правової системи України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Супруновський А.І. Державне регулювання міграційних процесів в Україні / А.І. Супруновський // Вісник прокуратури. – 2010. – № 3. – С. 56–62.
2. Супруновський А.І. Правове регулювання міграційних процесів в Україні: історичний огляд / А.І. Супруновський // Митна справа. – 2010. – № 2, ч. 2. – С. 192–199.
3. Супруновський А.І. Проблеми реформування міграційної політики України / А.І. Супруновський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / ОНЮА. – О., 2010. – № 52. – С. 401–406.
4. Супруновський А.І. Міграційне право в системі права України / А.І. Супруновський // Правове життя сучасної України : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (м. Одеса, 21 – 22 травня 2010 р.). / Відп. ред. Ю. М. Оборотов ; ОНЮА. – О. : Фенікс, 2010. – С. 110–112.
5. Супруновський А.І. Інституціональна та функціональна характеристики системи міграційного права України / А.І. Супруновський // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20 – 21 травня 2011 р.). / НУ «ОЮА» – О. : Фенікс, 2010. – С. 103–105.

АНОТАЦІЯ

Супруновський А. І. Міграційне право в системі права України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011.

Вперше у вітчизняній правовій науці здійснено спробу комплексного теоретичного дослідження міграційного права як самостійної комплексної галузі у системі права України.

Наведено визначення міграційного права як галузі права, розкрито його специфіку. Представлено системний аналіз міграційних правовідносин. Розкрито специфіку предмета галузі міграційного права, його методу та принципів, джерел, відмінність регульованих ним правовідносин.

Розглянуто державно-правове регулювання міграційних процесів, проаналізовано процес формування державної міграційної політики та роль держави і права в регулюванні міграційними процесами.

Виокремлено основні напрямки впливу норм міжнародного міграційного права на національне міграційне право і шляхи оптимізації процесу імплементації міжнародного міграційного законодавства в національне.

Запропоновано внесення відповідних змін до національного законодавства України з метою вдосконалення правового регулювання міграційних процесів в Україні.

Ключові слова: система права України, галузь права, міграція, міграційно-

правові відносини, джерела міграційного права, принципи міграційного права.

АННОТАЦИЯ

Супруновский А. И. Миграционное право в системе права Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2011.

Впервые в отечественной правовой науке осуществлена попытка комплексного теоретического исследования миграционного права как самостоятельной комплексной отрасли в системе права Украины.

Осуществлена периодизация развития миграционных процессов на территории Украины. Выделено три стадии: досоветский период, советский период, постсоветский период.

Определены объективные предпосылки существования миграционного права Украины, к которым отнесены общие конституционные принципы функционирования государства (суверенитет, демократические преобразования, социальность и гуманизм государства, утверждение верховенства прав и свобод человека и гражданина).

Охарактеризован понятийно-категориальный аппарат исследования миграционного права. Предлагаются определения понятийно-категориального аппарата исследования, основанные на критическом осмыслении научных достижений в этой сфере.

Дано определение миграционного права как отрасли права, раскрыта его специфика. Представлен системный анализ миграционных правоотношений. Раскрыта специфика предмета отрасли миграционного права, его метода и принципов, источников, а также специфика регулируемых им правоотношений.

Рассмотрена структура миграционного права Украины, обусловленная системными связями между его нормами и институтами, которые находятся в определенном подчинении. Сделан вывод о том, что интеграция и дифференциация норм и институтов обусловлены особенностями миграционно-правовых отношений, регулируемых ими. Система миграционного права Украины представляет собой совокупность нормативно-правовых актов, регулирующих общественные отношения, возникающие в сфере миграции. Такая система во многом подчиняется целенаправленному воздействию со стороны правотворческих органов.

Рассмотрена система миграционного права Украины с точки зрения внутреннего строения, структурно выделены ее элементы – миграционно-правовые нормы и институты миграционного права. Дано определение норм миграционного права Украины, охарактеризована их специфика. Осуществлено разграничение миграционно-правовых институтов по содержанию, структуре, методам и задачам правового регулирования. Выделены простые и сложные институты миграционного права Украины, внутренние (институт иммиграции,

институт эмиграции, институт выезда за пределы Украины, институт свободы передвижения по территории Украины, институт возвращения репрессированных лиц, ранее депортированных народов и др.) и смешанные институты (институт выдачи физических лиц).

Рассматриваются миграционная идеология, миграционное правосознание, миграционная правовая культура, миграционно-правовая практика.

Исследованы специфика и основные тенденции становления и развития основополагающих принципов миграционного права. Принцип миграционного права определен как юридически обобщенное правило поведения субъектов миграционного права в сфере миграционных правоотношений, соответствующий объективной необходимости построения и укрепления определенного общественного строя. Охарактеризованы основные признаки принципов миграционного права, позволяющие выделить миграционное право как комплексную отрасль права в системе украинского права.

Приведена и проанализирована классификация принципов миграционного права Украины. Исследуются различные принципы классификации принципов миграционного права Украины, содержащиеся в соответствующих нормативно-правовых предписаниях национального и международного права. Отмечено, что существует определенная несогласованность принципов международного права с нормативно-правовым регулированием миграционных процессов.

Источники миграционного права Украины рассмотрены как формы существования миграционно-правовых норм, изменяющихся в зависимости от развития общественных отношений и специфики правовой системы государства. Определена специфика источников миграционного права Украины, поскольку преимущественно источники миграционного права образуют систему источников миграционного права, носящих комплексный характер, так как объединяют и материальные, и процессуальные нормы. Выделены факторы, влияющие на формирование источников миграционного права Украины: множественность миграционных отношений; разнообразие их объектов, что обуславливает существование различных видов правовых предписаний. Определены основные формы миграционного права Украины: нормативно-правовой акт, судебный прецедент, правовой обычай, международный договор.

Рассмотрено государственно-правовое регулирование миграционных процессов, проанализированы процесс формирования государственной миграционной политики и роль государства и права в регулировании миграционных процессов.

Выделены основные направления влияния норм международного миграционного права на национальное миграционное право и пути оптимизации процесса имплементации международного миграционного законодательства в национальное.

Предложены соответствующие изменения в национальное законодательство Украины с целью усовершенствования правового регулирования миграционных процессов в Украине.

Ключевые слова: система права, отрасль права, миграция, миграционно-правовые отношения, источники миграционного права, принципы

миграционного права.

SUMMARY

Suprunovsky A. I. Migration Law in the law system of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a degree of the Candidate of Law by specialty 12.00.01 – Theory and History of Law; History of Political and Legal Sciences. – National University «Odessa Law Academy». – Odessa, 2011.

First time in Ukrainian legal doctrine attempted a comprehensive theoretical study of immigration law as an independent branch in the complex legal system of Ukraine.

An immigration law definition as a branch of law is proposed, disclosed its specificity. Systematic analysis of migration legal relations is made. The specific of subject area of migration law, its methods and principles, sources, the difference of regulated relationships.

Considered state-legal regulation of migration processes, the process of formation of the state migration policy and the role of state and law in the regulation of migration processes have been analyzed.

The main directions of the impact of international migration law at the national migration law have been outlined and the ways of implementation process of international migration into national legislation optimizing.

Appropriate amendments to national legislation of Ukraine to improve the legal regulation of migration processes in Ukraine are proposed.

Key words: system of law, branch of law, migration, migration-legal relations, sources of migration law, principles of migration law.